

JANA NECHUTOVÁ

ANTIKA A KLASIČTÍ FILOLOGOVÉ V KRITICKÉM DÍLE ARNA NOVÁKA

V kapitole nadepsané *Cizí literatury* píše autor novákovské monografie prof. Dušan Jeřábek: „Novákův rozhled po slovesné kultuře evropské byl široký, nikoli však povrchní. V zásadě Novák při svém studiu cizích literatur přihlížel – ať přímo, ať nepřímo – k jejich souvislostem s vývojem a s problematikou literatury české. To bylo [...] příznačné pro jeho studie germanistické, kde se ovšem souvislosti s českým písemnictvím nabízely nejzřetelněji. Ale bylo tomu tak do značné míry i v jiných oblastech“ (Jeřábek 1997: 56). A, dodávám, bylo tomu tak velmi nápadně také s Novákovým vztahem k literaturám antickým. Probírali se jeho bibliografií, vidíme, že Arne Novák vnímal evropský literární život jako jediný celek a zcela přirozeně se snažil dosahovat ke kořenům tohoto celku – a kde jinde by je našel než v kultuře antiky? Odtud jeho výrazný zájem o řeckou a římskou literární produkci, o její autory, o pěstitele oboru – klasické filologie, o dějiny této disciplíny, o osudy antických literatur v českých zemích, o překladatelskou reflexi řeckořímské antiky.

Novákova odborná produkce začíná z tohoto hlediska příznačně překladem z latiny (Hutten 1901), i když nikoli klasické. Záhy se objevují zprávy, recenze, nekrology a úvahy o významných německých klasických filozofích a o jejich díle (Theodor Mommsen, Friedrich Nietzsche, Erwin Rohde, Adolf Kirchhoff), kterýžto zájem v něm probudil studijní pobyt na německých univerzitách, nejprve v Berlíně, od roku 1901. Od roku 1907 pak v jeho bibliografii nacházíme stále častěji recenze o významných pracích českých klasických filologů (Josef Král, Karel Wenig, František Groh). První velkou samostatnou studií z pomezí bohemistiky a klasické filologie je stať *Lukianovy ohlasy v literatuře české*, jež vyšla v *Listech filologických* v roce 1910 (Novák 1910).

Tento titul, *Lukianovy ohlasy v literatuře české*, potvrzuje citované Jeřábekovo konstatování, že „Novák při svém studiu cizích literatur přihlížel – ať přímo, ať nepřímo – k jejich souvislostem s vývojem a s problematikou literatury české“. Mohu to v tomto krátkém příspěvku ukázat jen na prvoplánových skutečnostech, totiž na Novákově reflexi českých překladů z antických jazyků a na jeho úvahách o vlivu klasiků na české autory. To se v Novákově publikační činnosti ob-

jevuje i mimo recenze nebo časopisecké studie, v přímé spolupráci s klasickými filology, totiž v předmluvách k překladatelským celkům (úvod k *Odyssei* v překladu Otmara Vaňorného – 1919, k *Aeneidě* téhož překladatele – 1933).

Omezím se na zde na tři Novákovy práce, které jsou pro náš zřetel zásadní, totiž na jeho prezentaci překladů římského lyrika C. Valeria Catulla (Novák 1927), jež pořídil Josef Šebor, dále na studii *Typ lyriky Horatiovy* (Novák 1935) a za třetí jen zmínkou na stat' *Krajina vergiliovská* (Novák 1930).

V prvním z uvedených titulů projevil Arne Novák nejen dobrou znalost, jakou lze ostatně i u bohemy očekávat, Catullova osudu v české překladové literatuře, speciálně v díle Jaroslava Vrchlického (o starších překladech, pocházejících z 19. století, není v Novákově stručném úvodu řeč), ale překvapivě důkladný vhled do dějin, teorie a estetiky řecké a římské literatury, do úlohy, již v římském neoterismu 1. stol. př.n.l. hrála alexandrijská moderna se svou učenou manýrou a hledaností. Novák se kloní k těm interpretům Catullovy lyriky, kteří se domnívají, že „Catullus okouzluje dnes jako za své doby bezprostředností prožitku, vášnivou pravdou citu, mladistvým půvabem upřímnosti. Ač i on se asi vydatně učil u řeckých mistrů, působí vždycky přímou silou originálu. Nikde není zatížen alexandrijskou učeností, nýbrž naopak tryská a žhne z jeho veršů horká vlna prudkého žáru [...]“. Dnes jsme obezřetnější: víme, že Catullus se u Řeků, a především u oněch učených a spektakulárních alexandrijců, učil velmi pilně, a jeho ohnivým projevům tedy nevěříme beze zbytku, podezříváme je z literární manýry, z užívání milostných nebo milostně zhrzených klišé – ač si zase nejsme jisti, jestli básníkovi nekřivdíme. Je to ostatně problém celé evropské literatury – onen arzenál povinných míst, stále znovu se ve srovnatelných kontextech navracejících, vytvořila v hrubých rysech již literatura řecká a od té doby nikdy nevíme, co je autentické a kde se autor uchýlil ke klišé. Podstatu problému objasnil vlastně až E. R. Curtius v roce 1948, téměř deset let po Novákově smrti.

Předjeme nyní k Novákově úvaze o typu lyriky Horatiovy. Nedozvíme se asi, co v tomto případě studoval autor ad hoc a jak svého Horatia znal již dříve. Jisté je, že přečetl nejen jeho *Carmina* a *Epody*, ale také základní edice, komentáře a literaturu k interpretaci tohoto básníka. Nejprve: to, co Novák tak vysoko cení u Catulla, totiž originalitu a autenticitu lyricky zpracovávaného prožitku, u Horatia nehledá. Naopak kárá literární historiky 19. století za to, že Horatiovi vyčítali nepůvodnost, nedostatek rozletu, obraznosti a citové hloubky. Zde ví i bez Curtia (Curtius ostatně mluví o něčem poněkud jiném a jeho metodu lze lépe než u Horatia uplatnit u Catulla), že antické pojetí originality nebo naopak nepůvodnosti bylo odlišné od moderního a že tedy zatracovat Horatia pro nepůvodnost nebo naopak v něm původnost hledat a nacházet, a tak jej rehabilitovat, by bylo pochybným anachronismem. Novák vidí v Horatiovi snad přímo protiklad Catullův: „[...] tvoří lopotně a pracně jako pečlivý, úzkostlivý, ale těžkopádný stylist, spíše sběratel než tvůrce [...] lyrický typ Horatiův vůbec, typ úplně se přičící romantické představě o spontánní a živelné poezii [...]“ (Novák 1935: 380). Ptá se pak na techniku, která u Horatia vede k dokonalému slohovému mistrovství, a tajemství nachází v básníkově schopnosti drobnomalby, do té míry vycizelo-

vané, že nemůže být vystižena ani nejuvěrnějším překladem: „Každá parafráze setře něco z definitivní ražby horatiovské. Slovosled nesnese nejmenšího přestavení. Nahradíme-li eliptické části, stává se výraz banálním“ (Novák 1935: 381). Další Novákovy postřehy o vztahu tohoto dekorativního umění detailu k celkové monumentálnosti, o zdobné úloze krajinných líčení, o mistrovství přímé řeči atd. jsou zajímavé nejspíše pro klasického filologa, uvedu jen ještě trojí: Zaprvé Novákovu porozumění Horatiovi jakožto hlasateli stoické epikureismem ozvláštněné uměřenosti („uměřenosti, [...] jež znamená nejvlastnější oblast Horatiovu [...] jest jedním z největších lyriků, kteří kdy vyjádřili střední polohy životní“, Novák 1935: 383). Dále otázku, která se Novákovi stejně jako dodnes i nám stále vrací a která je zde (Novák 1935: 383) formulována velmi výstižně: „Estetický rozbor nemíní se tázati, ponechávaje tento málem neřešitelný úkol básníkovým životopiscům, kdo se skrývá pod řeckými jmény těchto Cinar, Leukonoí, Lalage, Pyrrh, Galateí, Lydií, Chloí, a zda vůbec se pod nimi tají skutečné ženy. Nechť vyloží psycholog antické lyriky, do které míry opravdový prožitek byl stylizován literární konvencí převzatou z řecké poezie do básnictví latinského!“ A to poslední, co chci uvést z Novákovy úvahy o typu lyriky Horatiovy, je jeho jistě nikoli původní, nicméně právem a v Novákových souvislostech ještě více právem zdůrazněný postřeh, že „Q. Horatius Flaccus stojí jako skutečný vládce v čele rozsáhlé řady románských básníků, kteří pracovali metodou řečnickou“ (Novák 1935: 384). Můžeme samozřejmě dodat, že nejde zdaleka jen o románské básníky: mnoho z literární tradice křesťanského středověku, do značné míry pak i humanismu a znovu a ještě intenzivněji pak v baroku, je rétorikou přinejmenším poznamenáno.

Soustředili jsme se až potud k otázce, která se Novákovi nad antickými texty kladla často, přirozeně a naléhavě – a klade se tak dodnes i nám, k otázce polaritly autentického a stylizovaného v básnickém projevu. – Nakonec poukážu ještě k poslednímu z textů, jež jsem zvolila, k textu týkajícímu se vergiliovské krajiny – a to už je otázka jiná, jiná metoda i jiný cíl. Novák se táže, co způsobila Vergiliova krajina, jeho způsob krajinomalby, v různých obdobích a u autorů různého typu, v literatuře české – od Miloty Zdirada Poláka na samém počátku 19. století až po Novákovu současnost, totiž po jedno z tvůrčích období F. X. Šaldy. Zůstanu zde však jen u zmínky, jíž dokumentuji, že Arne Novák – opakuji ještě jednou slova prof. Jeřábka – při svém studiu cizích literatur přihlížel – ať přímo, ať nepřímou – k jejich souvislostem s vývojem a problematikou literatury české.

V souvislosti s antickými studii Arna Nováka můžeme upozornit ještě na jeden aspekt jeho práce, tentokrát na poli organizace vědy. Pokus, o němž bude řeč, skončil sice neúspěšně, ukazuje však na Novákovu mimořádně širokou a jasnožřivou optiku. Jde o zavedení lektorátu novořečtiny. Možnost takovéto novoty (uskutečnila se na Ústavu klasických studií Masarykovy univerzity teprve v poslední době, v 90. letech, zavedením studijního oboru novořečtina) Novák silně podporoval. Naskytl se totiž vhodný kandidát takové výuky, dr. Jaro-

slav Šťastný (1862–1932), který po absolutoriu (1881) klasické filologie na Karlově univerzitě učil od roku 1888 na pražském gymnáziu v Žitné ulici. Tehdejší Ministerstvo školství a vyučování mu na základě žádosti, v níž uvedl, že si vytkl za cíl habilitovat se pro řecké dějiny, „zdokonalit se v novořečtině a být prostředníkem mezi národem naším a potomky starých Helénů, s nimiž dosud styků jsme neměli“, umožnilo stipendijní pobyt v Athénách v letech 1894 a 1895. Tento Jaroslav Šťastný se usilovně snažil získat pro novořecký jazyk na Masarykově univerzitě lektorát a v Arnu Novákovi našel mocného a horlivého zastávce. Úřední stanovisko ministerstva však tehdy bylo naprosto odmítavé a v příslušných odpovědích je kompetentní úředníci zdůvodňují pochopitelně nedostatkem financí (ač uznávají, že je novořečtina důležitá zejména pro rozvoj obchodních styků).

Ozývá se dnes hlasité volání po europeizaci nebo reeuropeizaci české kultury. Ozývá se také oprávněně namítající odpověď – toho snad není zapotřebí, naše kultura a literatura evropská je, a vždy, od dob Kristiánových a Kosmových, takovou byla. Jistě, a Arne Novák je toho se svým zájmem o celoevropský literární život skvělým dokladem. Potřebuje ale následovníky, a je na nás, klasických filolozích ve spolupráci s kolegy bohemisty, abychom mu je při výchově svých studentů opatřili. Neboť potřebujeme a budeme potřebovat historiky a teoretiky české literatury, kteří jsou si tak jako on této celistvosti a jejích konkrétních kořenů vědomi a nejen to: kteří jako on těmto kořenům mohou rozumět. Ostatně i jazykově.

LITERATURA

HUTTEN, Ulrich von

1901 *Dialogy*, přel. Arne Novák (Praha: J. Otto)

JEŘÁBEK, Dušan

1997 *Arne Novák* (Brno: Nadace Universitas Masarykiana Georgetown, NAUMA, MU)

NOVÁK, Arne

1910 Lukianovy ohlasy v literatuře české, *Listy filologické* 37, s. 431–447, též samostatný otisk

1927 Úvod k překladům Josefa Šebora Ukázky z lyriky C. Valeria Catulla, *Lumír* 54, s. 254–255

1930 Krajina vergiliovská, in *Pio vati. Sborník prací českých filologů k uctění dvoutisícého výročí narození Vergiliova*, red. O. Jiráni, Fr. Novotný, B. Ryba (Praha: Jednota československých matematiků a fyziků), s. 135–143

1935 Typ lyriky Horatiovy, *Listy filologické* 62, s. 378–388 (současně otištěno ve sborníku k 2000. výročí Horatiova narození *Non omnis moriar*, s. 1–12)

ANTIKE UND KLASSISCHE PHILOLOGEN IM KRITISCHEN WERK VON ARNE NOVÁK

Arne Novák empfand das europäische Kulturleben als ein Ganzes und wies häufig auf dessen antike Wurzeln in der griechischen und römischen Literarproduktion hin, zeigte Interesse für ihre Autoren, für die Freunde des Faches – die klassischen Philologen, für die Geschichte dieser Disziplin, für die Überlieferung der antiken Literatur in den tschechischen Ländern, für die Übersetzerreflexion der griechisch-römischen Antike.

Nováks Fachproduktion beginnt in dieser Sicht kennzeichnend mit einer Übersetzung aus dem Lateinischen (Ulrich von Hutten, *Dialogen*, 1901). Bald darauf erscheinen Berichte, Rezensionen, Nekrologe und Abhandlungen über bedeutsame deutsche klassische Philologen und über ihr Werk (Theodor Mommsen, Friedrich Nietzsche, Erwin Rohde, Adolf Kirchhoff). Dieses Interesse wurde in Novák durch seinen Studienaufenthalt an deutschen Universitäten erweckt. Arne Novák publizierte immer öfter Rezensionen der bedeutungsvollen Werke der tschechischen klassischen Philologen, die erste große selbständige Studie an der Grenze zwischen der Bohemistik und der klassischen Philologie ist der Aufsatz *Lukians Nachhalle in der tschechischen Literatur* (*Listy filologické* 1910). Von besonderer Bedeutung sind auch seine Vorworte zu den tschechischen Übersetzungen der antiken Werke (Vaňornýs Übersetzungen von Homeros und Vergil).

Die Studie konzentriert sich auf drei Arbeiten von Novák: 1. auf die Präsentation der von Josef Šebor stammenden Übersetzungen des römischen Lyrikers C. Valerius Catullus (*Lumír* 54, 1927, s. 254ff.); 2. auf die Studie Der Typus der Horazens Lyrik (*Listy filologické* 1935); 3. auf die Abhandlung Die Vergilische Landschaft (Sammelschrift *Pio vati*, 1930). Die Referentin versucht zu erfassen, worin Nováks Hermeneutik der antiken Autoren seinerzeit neu war, und zeigt, dass manche der schon von Novák geäußerten Interpretationsbemerkungen von der klassischen Philologie erst in den folgenden Jahrzehnten entdeckt worden sind.

